

SOCIOLOG U TOTALNOJ USTANOVI

Sociologist in the Total Institution

ABSTRACT *On the basis of empirical experience from practical work this paper discusses the real place and role of the sociologist in the prison, as a total institution, where sociologists are employed as educators, along with other professions (psychologists, educationalists, social workers, etc.), and usually closely cooperating with lawyers. According to the current work regulations, and on the basis of practice so far, the sociologist can work as classical educator, to be in charge of educational groups of inmates, work in the reception department on assessing incoming inmates, and to organize inmates' leisure time by directing them towards pro-social and creative activities (music, painting, reading, etc.). New reform trends in working with inmates suggest new work methods, such as creative workshops, counselling in the sphere of substance abuse and dependency, or expert teams in working with minors. In the prison, the sociologist is indispensable as a researcher of criminal activities.*

KEY WORDS *prison, sociologist, educator, inmates, leisure, pro-social activities, diagnosis*

APSTRAKT *Cilj ovog rada je da preko empirijskog iskustva iz prakse pokaže realno mesto i ulogu sociologa u jednom zatvoru kao totalnoj ustanovi gde kao vaspitači uglavnom rade i stručnjaci drugih profila, kao što su specijalni pedagozi, psiholozi, klasični pedagozi, socijalni radnici, andragozi... Pravnici ne rade kao vaspitači ali usko saraduju sa njima. Dosadašnja praksa je pokazala da sociolog u zatvoru po postojećoj sistematizaciji može da radi kao klasični vaspitač, da vodi vaspitne osuđeničke grupe (slično razrednom starešini u školi), da radi u prijemnom odeljenju na proceni kriminalne „inficiranosti“ novopridošlih osuđenika sa izradom dijagnostike, ali i da uspešno organizuje slobodno vreme osuđenima usmeravajući ih ka prosocijalnim i kreativnim autentičnim sadržajima (muzika, slikarstvo, knjiga i sl.). Novi reformatorski trendovi u radu sa osuđenima upućuju na nove metode rada sa osuđenima, kao što su kreativne radionice, savetovanja za bolesti zavisnosti (narkomanija, alkoholizam, kocka i sl.), stručni timovi u radu sa maloletnicima. U zatvoru sociolog je preko potreban kao istraživač kriminalnih aktivnosti.*

KLJUČNE REČI *zatvor, sociolog, vaspitač, osuđenici, slobodno vreme, prosocijalne aktivnosti, dijagnostika*

---

¹ zekando@gmail.com

Uvod

Sociolog bi u jednom zatvoru trebalo da bude glavni pokretač svih akcija i projekata koji vode uravnoteženju sistema, odnosno eliminisanju svega što štrči kao ekstrem u jednom napetom sistemu. To može da bude i neadekvatno raspoređivanje osuđenog sa dugom kaznom i teškim krivičnim delom, gde je bilo žrtava, na dobro radno mesto, recimo, redara u stacionaru. Osim toga, do napetosti dovodi i nejednaka mogućnost korišćenja sadržaja koji su prema pravilima namenjeni svim osuđenima u slobodnom vremenu. U praksi je to drugačije, jer samo povlašćeni osuđeni mogu koristiti sve dnevne novine, sportske tuševe, teretanu, prostore namenjene svima...

Sve to dovodi do nezadovoljstva, pogotovu ako se zna da osuđeni imaju veoma istančan osećaj za nepravdu. U uobičajenoj zatvorskoj praksi, ne ide se na to da se nepravde eliminišu ili smanje, već se sve radi po principu reciprociteta, odnosno činjenju ustupaka negativnim i agresivnim osuđenima koji "drže stvari pod kontrolom". U svemu tome je glavni problem selektivnost kako prema ljudima tako i prema poslu. I kao što većina službenih lica radi samo onaj posao koji naredi šef, tako i osuđenici uglavnom rade da bi ostvarili neku sitnu korist (cigaretu, vanredni telefon...).

Jedan prosečan osuđenik, pa i službenik, ponaša se kao suncokret, koji se okreće prema onom ko ima moći. Dok za osuđenike bi se moglo reći da su kao živa koja traži prolaz ili pukotinu u formalnom sistemu, odnosno pojedinca preko koga može da završi nešto prečicama, a ne regularno i legalno: radno mesto, tretman, pogodnosti u odlascima kući, prevremeno skraćenje kazne... Sve su to destruktivne sile koje iznutra razaraju jedan sistem i deluju na njega poput korozije. Sociolog u svemu tome treba da eliminiše i selektivan i nakaradan pristup u radu sa osuđenima koji je uzeo maha sa novim kvazi-reformatorskim talasom, u kome pojedini stručnjaci (pretežno specijalni pedagozi, porodični terapeuti i sl.) izbegavaju rad sa marginalnim i ugroženim osuđenima. Pojedini osuđeni zbog toga gutaju opasne metalne predmete da bi skrenuli pažnju na sebe. U tom „elitističkom“ pristupu šansu ima sociolog za koga je svaki osuđenik zanimljiv bez obzira na njegov pedigre, odnosno formalni i neformalni ugled.

A. PRIMARNE AKTIVNOSTI – sociolog kao vaspitač

I. U PRIJEMNOM ODELJENJU

U prijemnom odeljenju sociolog deluje u stručnom timu sa psihologom i pedagogom u izradi kriminoloških nalaza, koje se rade preko intervjuja i uz korišćenje druge dokumentacije, kao što je sudska presuda i izveštaj iz Centra za socijalni rad, sa kojima sociolog saraduje. Sve ostalo u opservaciji je na umeću sociologa, koji bi trebalo preko skrivenih pitanja da dobije odgovore vezane za nove krivične postupke, odnosno krivična dela koje je počinio pored aktuelne kazne, sa čime osuđeni uglavnom kalkuliraju. Krajnji cilj u kriminološkom nalazu je da se dođe do *kriminalne dijagnostike* koja se radi na osnovu sledećih parametara i po sistemu eliminacije.

Pre dijagnostike se ukratko navode osnovni podaci koji se odnose na mesto i godinu rođenja; zanimanje; raniju osuđivanost; nove krivične postupke. Navodi se broj krivične presuda i vrsta krivičnog dela (čl. 203 sitna krađa, teška krađa čl. 204, posedovanje i korišćenje droge čl. 245 i 246, ubistvo čl. 113 i sl.). Navode se imena saučesnika, ukoliko ih ima, vreme provedeno u pritvoru, kao i način dolaska na izdržavanje kazne: sam, ili je priveden (sa ulice, iz Istražnog zatvora, KP Doma Bolnice sa mere lečenja od zavisnosti...) Vrlo bitan segment za sociologa je porodična struktura i odnosi, o čemu se najpre uzimaju osnovni podaci za sve članove porodice sa kojima osuđeni živi, imena, godine rođenja, zanimanja. U porodičnim odnosima se insistira na traumatičnim događajima, patološkim fenomenima (očev alkoholizam, promiskuitetnost majke i sl.), stilovima u vaspitanju (liberalni, spartanski model). Preko materijalno-stambenih uslova se definiše stepen egzistencijalnih problema, gde je najekstremnije beskućništvo, koje nije redak slučaj. Definiše se verska opredeljenost, kao i verski praznik koji slavi (posebno bitan za osuđenike muslimane). Preko školovanja i razvoja se uočava kriminalni razvoj. Tako da se može reći da je VI razred osnovne škole rizičan u predlinkventnom periodu, a početak srednje škole je već delinkventna faza. Definitivno ispisivanje iz škole, zbog neopravdanih izostanaka i slabih ocena je *početak kriminalne karijere*.

U kriminološkom nalazu je bitan opis krivičnog dela u kome se ukratko navodi obrazloženje iz sudske presude. Ovo je bitno jer se često dešava da osuđeni negira izvršenje krivičnog dela, bilo da je reč o sitnoj krađi ili teškom krivičnom delu – ubistvu.

STRUKTURA KRIMINOLOŠKIH IZVEŠTAJA: Od kvalitetnog kriminološkog izveštaja najveću korist ima formalni zatvorski sistem koji vrši raspoređivanje i kvalifikaciju osuđenog kroz adekvatan program postupanja. Zato je

potrebno da se u *osnovnim podacima* osuđenog istaknu podaci vezani za: pravosnažnost presude, uz navođenje suda koji je presudu doneo; zatim podaci o saučesniku, koji izdržavaju kaznu; dosadašnju osuđivanost, vreme provedeno u pritvoru i način dolaska u ustanovu: sam ili priveden (sa ulice, iz pritvora, iz inostranstva nakon raspisane poternice i sl.).

PORODICA I PORODIČNA STRUKTURA: Navode se članovi porodice ili domaćinstva (dvogeneracijska, trogeneracijska porodica, sa ili bez jednog od roditelja, bez oba roditelja), ime oca, majke, braće i sestara, babe, dede itd, njihovo godište, stručna sprema, zanimanje; poreklo oca; uočavanje patologije, odnosno traumatičnog događaja u porodici, ukoliko ga ima (ubistvo, samoubistvo, osuđivanost nekog od članova porodice); ponašajno-problematične pojave u porodici, kao što su: delinkvencija, alkoholizam, narkomanija, prostitucija, skitničenje, prosjačenje. Tu je zatim funkcionisanje porodice: funkcionalna – disfunkcionalna porodica u odnosu na sprovođenje vaspitnih uticaja, gde je potrebno proceniti postojanje jedinstvenih vaspitnih uticaja kako od stane roditelja, tako i pojedinačno, na svako dete. Zatim, procena interpersonalnih odnosa članova porodice, odnosa između supružnika i između dece. Za vaspitača je bitno navesti koji su članovi porodice uneti u karton poseta, kako bi se olakšalo eventualno pisanje mišljenja za KP Dom Bolnicu i pisanje molbenih raporta za proširene posete, kao i pomoć osuđenom za upisivanje članova porodice u karton, kao što je nevenčana supruga i slično. Navođenje kontakt telefona takođe pomaže vaspitaču, kao i navođenje porodične slave, što sprečava manipulaciju, pri korišćenju slobodnog dana povodom porodične slave. U anamnezi ispitanika je potrebno navesti koje je po redu osuđeni dete svojih roditelja, sa ili bez priznatog očinstva, sa ili bez psiho-fizičkih ometenosti u svom razvoju. Procena vaspitne ugroženosti, zanemarenosti, zapuštenosti...

OBRAZOVNI NIVO I TOK ŠKOLOVANJA: Tok školovanja može biti prava riznica podataka za kriminološki nalaz, jer se preko ponašanja u školi, kao u odnosu prema drugim đacima tako i prema nastavnom kadru, mogu nazreti prvi znaci predelinkventnog ponašanja, odnosno poremećaja u ponašanju, koje je sankcionisano disciplinskim kaznama. Od relevantnih podataka, bitno je navesti da li je školu započeo na vreme, kakav je uspeh imao tokom školovanja i kada je i zašto prekinuo redovno školovanje.

ZAPOSLENOST I RADNO ISKUSTVO: Preko zaposlenosti i radnog iskustva se naziru jasni znaci prokriminalne ili prosocijalne orijentacije, konkretnog osuđenog. Odnosno da li radi u struci ili ne, povremenog ili stalnog zaposlenja i sl. Sem toga uočavaju se i afiniteti bitni za program postupanja, odnosno raspoređivanje na adekvatno radno mesto ili obuku u Školskoj radionici.

SLOBODNO VREME: bitan indikator kriminalne „inficiranosti“, jer govori da li je osuđeni provodio organizovano i neorganizovano slobodno vreme, u kakvom

društvu i mestu gde je izlazio. Da li ima devojkicu ili ne, da li koristi alkohol, ili je zavisnik od PAS-a. Takođe bitan momenat slobodnog vremena je i pripadnost navijačima, pre svega onima koji su militantno nastrojeni, kao i ideološkim pokretima poput skinhedsa, „Obraza“ i sl. što može biti u korelaciji sa izvršenim krivičnim delima.

RANIJI SUKOB SA ZAKONOM I NOVI KRIVIČNI POSTUPCI su takođe pokazatelj *stepena kriminalne „inficiranosti“*, koji nam govore o početku „kriminalne karijere“ koja može biti kontinuirana, preko boravka u VP Domu Kruševac, ili kroz izricanje vaspitnih mera, o čemu govori podatak da li se i od kada nalazi na evidenciji CZR. Novi krivični postupci su takođe bitan podatak, koji pomažu matičnom vaspitaču da se odredi prema postojanju jedinstvene pravosnažne presude, koja je jedan od bitnih uslova za napredovanje u tretmanu i korišćenju vanzavodskih pogodnosti.

OPIS KRIVIČNIH DELA: Ovo je vrlo bitan segment kriminološkog nalaza jer govori o vrsti kriminaliteta, odnosno: kriminalitetu nasilja (krvni delikti, ubistva, telesne povrede, razbojnička krađa i razbojništvo, silovanje...), imovinskom kriminalitetu, saobraćajnoj delinkvenciji i sl. Preko opisa krivičnog dela dobija se i jasna slika o konkretnom osuđenom, odnosno da li je krivično delo počinio sam ili u grupi i sa kojim statusom (vodećim, ravnopravnim, sporednim), mestom i načinom izvršenih krivičnih dela (brutalno, svirepo), kao i sa upotrebom pravog ili lažnog pištolja, noža i sl. Kroz opis se može videti i odnos prema žrtvi.

KRIMINOLOŠKI NALAZ: Predstavlja sintezu svega već navedenog, kroz uočavanje početka vršenja krivičnih dela i postojanja kontinuiteta, ili je pak reč o ekscenornom prestupniku, kod koga je kriminalni razvoj buran. Korelacija obično može biti sa postojanjem porodične patologije ili traumatičnih događaja u porodici, ali i sa prekidom školovanja, početkom zavisnosti od PAS-a i sl. Kod zavisnika od PAS-a je bitno uočiti da li je zavisnost uticala na vršenja krivičnih dela, što je čest slučaj. Takođe se uočava antisocijalno ili asocijalno ponašanje. U kriminološkom nalazu je bitno uočiti granicu prelaska iz predelinkventnog u delinkventno ponašanje, odnosno da li je počinilac otkriven nakon prvog delikta, i kada je prvi put bio u pritvoru, kada mu je prvi put izrečena vaspitna mera i koja (Ukor, Pojačan nadzor roditelja ili staratelja, kao i boravak u Domu, VP Domu i sl.).

Ovo su neki modaliteti relevantnih dimenzija procene:

- *kriminalni razvoj*: nagao, postepen, ekscenorn, dugotrajan, kratkotrajan, bez kriminalnog razvoja;

- *motiv izvršenja krivičnih dela*: koristoljublje, osveta, samoodbrana, zadovoljavanje seksualnog nagona, pomaganje drugima – altruizam, osećaj dužnosti, avanturizam, nehat;

- *okolnosti izvršenja krivičnih dela*: ljubomora, alkoholizam, mehanizam odbrane, zavisnost od PAS-a, ostalo;
- *način izvršenja krivičnog dela*: samostalno, u kriminalnoj grupi, kombinovano, drsko, svirepo, bezobzirno;
- *status u kriminalnoj grupi*: vođa grupe, ravnopravni član, sporedni član, beznačajan;
- *društvena opasnost izvršenih krivičnih dela*: velika, mala, prilična, znatna, neznatna;
- *poslednje hapšenje*: mesto, način, ko ga je izvršio;
- *odnos prema krivičnom delu*: pozitivan – priznaje delo, indiferentan, negativan – ne priznaje delo, delimično priznaje, ispoljava nekritičan odnos;
- *odnos prema visini kazne*: negativan (smatra je previsokom), indiferentan, pozitivan (smatra je pravilnom), mazohistički (smatra je preblagom);
- *kriminogeni status*: situacioni prestupnik, prestupnik iz navike, profesionalni delinkvent, primarni (voljni/nevoljni), recidivista, ekscesni prestupnik, prestupnik po tendenciji, ideološki i verski fanatizovan prestupnik, psihopatski orijentisani prestupnik, zločinac;

Na skali *kriminalne „inficiranosti“* osuđenik može biti: znatno kriminalno „inficiran“, neznatno kriminalno „inficiran“, kvaziprosocijalan i kriminalno „neinficiran“ – prosocijalan.

II. VASPITAČ OSUĐENIČKE GRUPE

Nakon opservacije u prijemnom odeljenju, koja traje do 30 dana, osuđeni se raspoređuje u vaspitnu grupu, kod matičnog vaspitača. Ova grupa po pravilu ima do četrdeset osuđenika. Vaspitač prethodno dobija kompletan dosije koji proučava i upisuje novog osuđenog u godišnji plan sa planiranim prvim razgovorom i stavlja ga na spisak grupe i određuje mesto spavanja. Vaspitač obavlja *informativni razgovor* u kome se upoznaje sa novim osuđenim i upoznaje ga sa osnovnim pravilima Kućnog reda, registruje njegovu pripadnost osuđeničkom kolektivu ili potencijalnu ugroženost. Nakon obavljenog razgovora, vaspitač za službu obezbeđenja izrađuje interni list na kome se nalaze osnovni podaci: ime i prezime, matični broj, vaspitna grupa, mesto rada, potkategorija i mesto spavanja. Vaspitač po obavljenom razgovoru poziva redara grupe, koji odvodi novog osuđenog u grupu, a potom u Školu na radno mesto ukoliko je raspoređen u zatvoreni deo. Ukoliko je pak, raspoređen na režijsko radno mesto, osuđeni najpre ide na sanitarni pregled, i do dobijanja rezultata, boravi u prostoriji za slobodno vreme vaspitne grupe, TV sali.

U informativnom razgovoru, vaspitač bi trebalo da skrene pažnju osuđenom da će se u njegovom ukupnom ponašanju pratiti: odnos prema radu, prema službenim licima i odnos prema drugim osuđenima. Takođe, vaspitač u penalnom dosijeu u tabelu unosi početnu potkategoriju i prava koja ima u okviru nje (koja se odnose na broj i dužinu poseta i prijem paketa).

Osuđenog treba takođe upoznati sa njegovim pravima, vezano za pisanje molbenih raporta (produženih i proširenih poseta), načina uvođenja vanbračne supruge ili rođaka u karton poseta. Ukoliko ima vanbračnu suprugu, vaspitač upoznaje kada je termin, mesec, redovnog korišćenja Posebnih prostorija, odnosno popularno nazvane „Kuće ljubavi“. Osuđeni bi takođe trebalo da zna koji je dan za konsultacije sa pravnikom, kada je termin za telefoniranje njegove grupe i da ima pravo da poziva samo osobe koji su navedene u kartonu poseta. Vanredna telefoniranja odobrava vaspitač, pozivom komandira. Vaspitač treba da navede (usmeno ili obaveštenjem na vratima) i svoje smene rada, i kada osuđeni mogu da pišu molbene raporte Upravniku, a, ukoliko su u odgovarajućim potkategorijama, da se prijavljuju za izlazak u grad preko spiska. Kasnije vaspitač može dati broj svog telefonskog lokala, za roditelje ukoliko su zainteresovani da se jave vaspitaču.

Primer iz prakse: Osuđenički štrajk glađu

Osuđeni P. P. i J. D. stupili su u štrajk glađu, zbog nekorišćenja vanzavodskih pogodnosti. Inače, i jednom i drugom je data šansa koju su zloupotrebili konzumiranjem alkohola. P. P. je nakon više izvođenja sa vaspitačem, izašao u okviru B2 potkategorije sa drugim osuđenim. U gradu su koristili alkohol, išli na bazen i zakasnili. J. D. je prilikom korišćenja vanzavodske pogodnosti koristio alkohol. Sa njima je obavljeno više razgovora.

Osuđeni P. P.: „Hteli smo da dođemo do vas jutros i da napišemo taj molbeni raport, vezano za izlazak u manastir, jer bi nam u ovom trenutku to najviše značilo. Meni je svejedno u koji manastir, voleo bih u Ćelije jer tamo nisam nikada bio. To, ili ako ne možemo da idem u samicu i da čekam premeštaj. Štrajkujem i dalje glađu jer sam u opštem nezadovoljstvu i neizdrživoj depresiji. Terapiju odbijam do daljnjeg jer to nije rešenje“.

Aktivnosti vaspitača: Osuđeni je tokom prošle i preprošle godine organizovano sa grupom drugih osuđenika obišao manastire Jovanju, Pustinju i Gračanicu. Takođe je izlazio u grad u avgustu prošle godine individualno. U poslednjem telefonskom razgovoru sa majkom osuđenog saznali smo da je ona posetila manastir Ćelije, pa je sva verovatnoća da je ona to njemu i predložila. U razgovoru sa zavodskim lekarom smo saznali da je osuđeni P. P. odbio primanje bilo koje terapije. U prethodnim slučajevima osuđeni je posetio manastire organizovano na predlog vaspitača, pa zato nam nisu jasni motivi insistiranja na pisanju molbenog

raporta, što navodi na pomisao da traženje nije ozbiljno, uprkos nastojanju osuđenog da se prikaže kao iskreni vernik. Pod ucenama i sa trenutnim psihičkim stanjem nije realno očekivati da će izvođenje osuđenog u manastir, na čemu trenutno insistira, dati pozitivne rezultate i stimulisati ga.

Osuđeni J. D.: „Nemam da kažem ništa posebno. Mislio sam ja i P. da napišemo raport za manastire. Štrajkujem glađu zbog vanzavodskih pogodnosti. Imam garanciju za odlazak kući od V. J. koji je sin od sestre mog pokojnog dede Ž. J. Sa svojim detetom, koje ima 5 godina, nisam se dugo čuo zbog nedostatka telefonske kartice. Dete se nalazi kod majke od moje bivše supruge, koja se ponovo udala, i ima još dece iz prethodnih brakova.“

Aktivnosti vaspitača: Osuđeni je posetio manastir Ćelije, organizovano sa grupom osuđenika i uz pomoć vaspitača. Vaspitač ga je individualno izveo u grad početkom sledeće godine. Prilikom oba izvođenja je pokazao da je sklon korišćenju alkohola, što je bio dovoljan razlog za rekategorizaciju u zatvoreni tretman odnosno V 1 potkategoriju, i gubitak poverenja od strane formalnog sistema. Ima pozitivnu proveru od strane MUP-a, ali u intenzivnom radu sa vaspitačem, došli smo do pouzdanih informacija (telefonski razgovor sa majkom) koje govore da je osuđeni prepušten samom sebi i da nema adekvatan postpenalni prihvata za korišćenje vanzavodskih pogodnosti u mestu prebivališta. O aktuelnom problemu obavešten i sociolog Z. D. koji je trebalo da stupi u kontakt sa Centrom za socijalni rad u P. Izveštaj sa terena još nije prispeo u Ustanovu. Traženje za odlazak u manastir je više sračunat na provokaciju vaspitača, nego na stvarnu potrebu osuđenog, što se u ovom trenutku dešava pod ucenama i pritiscima.

III. VASPITAČ KAO ORGANIZATOR SLOBODNOG VREMENA

Slobodno vreme u zatvoru je veoma bitan segment u radu s osuđenim licima, jer preko njega se „lomi“ uticaj neformalnog i formalnog zatvorskeg sistema. To je ipak bolna tačka svih zatvora, jer sadržaji slobodnog vremena koje ispunjava Uprava (dnevne novine, teretana, koncerti i sl.) nisu dostupni svim osuđenicima ravnomerno. Upravo zadatak sociologa u organizaciji slobodnog vremena bi bio u realnom sagledavanju i ravnomernijoj raspodeli postojećih sadržaja. Tako bi postojeći sadržaji bili dostupni svim osuđenima, a ne samo onim privilegovanim. U valjevskom zatvoru najveći je apsurd što osuđeni iz zatvorenih grupa imaju dostupnu zgradu Doma kulture i sve sadržaje u njoj, dok osuđeni iz otvorenog dela sa visokim tretmanima, imaju ograničene sadržaje i TV salu od manje od deset kvadrata. Zato se i dešava da osuđeni koji je dugo bio u zatvorenom delu i pređe u tzv. režiju, odbije radni zadatak, kako bi ga vratili ponovo na „krug“ gde mu je bolje.

B. SEKUNDARNE AKTIVNOSTI – sociolog kao istraživač

Na osnovu 300 kriminoloških nalaza koje sam za dve godine uradio kao sociolog u Prijemnom odeljenju došao sam do reprezentativnog uzorka iz koga sam analizom sadržaja došao do određenih zaključaka i pravilnosti koje se odnose na porodicu osuđenog, njegovo školovanje, način korišćenja slobodnog vremena. Sadržaji ovih nalaza najbolje pokazuju kriminalnu „inficiranost“ ili prosocijalnu opredeljenost.

Porodica i porodični odnosi

ROĐENJE: Postoje sledeće varijacije, po kojima je on prvo i jedino dete svojih roditelja, s tim što postoje osuđeni koji su rođeni u bračnoj i oni koji su rođeni u vanbračnoj zajednici. Takođe postoje osuđeni koji su drugo ili treće dete svojih roditelja. Ne mali broj je onih kojima se otac više puta ženio i iz prethodnog braka ima više dece. Sa majkama je to ređi slučaj i one iz prvog braka imaju, obično, po jedno dete. Pokazatelj da su očevi nezainteresovaniji roditelji je i to što se dešava da oni napuštaju svoje primarne porodice i sa njima osuđeni nisu više u kontaktu. Takođe postoje osuđeni koji su rođeni u vanbračnim zajednicama u kojima se ne zna otac. Postoje slučajevi da su oba roditelja napustila svoju decu, kao i situacije u kojima su oba roditelja preminula, pa su osuđeni nastavili da žive sa babom i dedom ili starijim bratom. Kod manjeg broja osuđenih uočena je lakša mentalna retardiranost, ili njih samih, ili neki psihički poremećej, najčešće majke. Inače same majke su privrženiji roditelji od očeva, koji su po strani.

PRIMARNA PORODICA: Većina osuđenika potiče iz novonastalo nepotpunih porodica, koje su to postale zbog različitih faktora. Najpre, tu je razvod roditelja, kada je osuđeni bio veoma mali i kada je porodicu obično napuštao otac, mada postoje situacije kada je to bila majka, a u ekstremnim situacijama oba roditelja su ostavljala svoju decu na čuvanje nekom od članova porodice (baba, deda, ujak). Razbijanju porodice doprineli su i iznenadni faktori kao što je pogibija ili smrt jednog od roditelja, ili ubistvo prvog muža osuđenikove majke. Takođe dešavalo se da samoubistvo izvrši i drugi suprug osuđenikove majke, a nakon toga umre i sama majka. Ekstreman je slučaj kada je otac ubio suprugu i ranio mlađu ćerku, da bi prilikom hapšenja izvršio samoubistvo.

ODNOSI U PORODICI: Većina osuđenika je odrasla u traumatičnim primarnim porodicama, u kojima nisu postojali jedinstveni vaspitni uticaji oba roditelja. Očevi su uglavnom odsutni od kuće zbog prirode posla ili nekog poroka, kao što je alkoholizam ili kocka. U izbegličkim porodicama postoji i egzistencijalni momenat, jer zbog borbe za preživljavanje deca su vaspitno zanemarivana. Sem

izbeglištva postoje porodice koje su pokušale da svoje materijalne probleme reše odlaskom u inostranstvo, gde se nisu snašli i odakle su se vratili. U rešavanju problema supružnika u odsudnim momentima je dolazilo do razmimoilaženja. Sem toga, postoje porodice u kojima postoji liberalan model vaspitanja i koje su tolerantne prema prekidu redovnog školovanja osuđenog. Na drugoj strani postoje porodice koje su primenjivali represivne metode prema deci, gde su očevi tukli sinove za najmanju grešku. U većini slučajeva majke su bile te koje su ostajale same bez muževa i pokušavale da same vaspitavaju svoju decu, bez očeve figure potrebne za identifikaciju. Bilo koja kompenzacija za identifikaciju u liku dede, ujaka pokazala se kao neuspešna, jer osuđeni to nije prihvatio.

MATERIJALNI STATUS: Osuđeničke porodica se protežu na kontinuumu, od onih koji žive u pretežno lošim i neadekvatnim stambenim uslovima, kada je reč o osuđenima romske nacionalnosti, do osuđenih koji žive u izuzetno dobrim ekonomskim uslovima. Ipak u velikom broju osuđeni potiču iz skromnih porodica, živeći u osrednjim stanovima i prizemnim kućama. Prihodi roditelja su takođe skromni, i u najvećem broju su majke koje imaju stalno zaposlenje, ili se bave preprodajom na pijaci ili drugim dopunskim poslovima. Jedan broj osuđenih se izdržava od materijalne pomoći CZSR ili od dedine ili babine penzije. Postoje i osuđeni koji su beskućnici.

Školovanje i radno iskustvo

KARAKTERISTIKE TOKA ŠKOLOVANJA: Osuđenik je retko nepismen. Ako to nije onda je tokom boravka u VP Domu Kruševac završio 4 razreda osnovne škole i stekao diplomu (pekara, frizera). Priznaje da nije voleo da uči, ali da je nekako završio III stepen. Jedan broj njih je upisivao srenju školu, ali je obično napuštao u prvom razredu. U osnovnim školam je bilo i vukovaca, koji su kasnije popuštali sa ocenama i završavali razrede, kao dobri i dovoljni učenici. Ako je upisao fakultet ili višu školu, to je bilo iz praktičnih razloga, da bi dobijao očevu penziju i sl.

KARAKTERISTIKE PREKIDA REDOVNOG ŠKOLOVANJA: osuđeni navode da se to desilo zbog velikog broja neopravdanih izostanaka nastalih kao posledica izbegavanja nastave, materijalno-finansijskih razloga porodice ili očuha, konflikta sa nastavnicima, tuča sa drugim đacima, slabih ocena, fizičkog sukoba sa razrednim starešinom ili profesorom, neizlaska na popravne ispite itd.

KARAKTERISTIKE PONAŠANJA U ŠKOLI: Tokom redovnog školovanja se sukobio sa instruktorom borilačkih veština, nije se slagao sa profesorima pojedinih predmeta, upisivao ocene u dnevnik, u VII razredu osnovne škole udario profesora fizičkog, slučajno udario profesora engleskog flašom u glavu, nastavnica

iz srpskog ga je rušila jer je nosio kokardu u školu, bacao petarde u nastavničku kancelariju.

KARAKTERISTIKE RADNOG ISKUSTVA: Osuđeni koji su boravili u KP Domu Kruševac stekli su diplome iz livačkog zanata, postali vodoinstalateri, ili pak dobili diplome za pekara ili frizera. Oni koji nisu prošli domove uglavnom su se bavili građevinskim poslovima: rad na mešalici, molerski radovi gletovanja, rigips... Oni iz ruralnih sredina sa starijim članovima porodice radili za nadnicu na sezonskim poljoprivrednim poslovima, okopavanje kukuruza, čuvanju stoke, seči drva u šumi. Osuđeni iz romske populacije su se uglavnom bavili skupljanjem sekundarnih sirovina, dok osuđeni iz urbanih sredina kao glavno zanimanje navode konobarisanje u nekom kafiću, ili rad u perionici auta. Jedan broj osuđenika je pomagao svojim očevima u dovlačenju i prodaji robe sa kvantaške pijace ili u poljoprivrednim radovima. Manji broj je radio u igraonicama ili kao momak u luna-parkovima. Većina njih je brzo napuštala poslove zbog niskih primanja.

Korišćenje slobodnog vremena na slobodi

DRUŽENJE: Osuđeni pre dolaska na izdržavanja kazne uglavnom su se družili sa svojim vršnjacima, a jedan broj njih i sa starijima od sebe. Najviše vremena su provodili u kafićima, izlascima na splavove, ili javna mesta gde su se okupljali: pankeri, rokeri, brejkeri, skinsi... Sem toga, noću su bile zanimljive posete žurkama tzv. „čilevima“. Svakako da mesto stanovanja određuje i način druženja: u manjim sredinama, slobodno vreme se provodi uz rekreativno bavljenje fudbalom ili igranjem basketa. Oni nedruželjubivi, bez obzira na mesto stanovanja, slobodno vreme provode uz kompjuter, bežeći u virtuelnu stvarnost. Za veća mesta je zanimljivo da u svom kraju ima uzak krug prijatelja, dok je sa strane bilo veće društvo, odnosno „ekipa“.

DEVOJKE: Većina osuđenika pre dolaska sa slobode je bila u emotivnim vezama sa devojkama, koje su obično trajale od par meseci do par godina. Jedan broj devojaka je ostao u drugom stanju, što je u nekim slučajevima „vadžica“ za skraćivanje kazne zatvora, dok se jedan broj odlučio da prekine vezu sa devojkom, jer bi to samo bilo maltretiranje za oboje. Treća kategorija osuđenih bez obzira na sve, smatra da je zatvor prolazan i da ima ozbiljne planove. Jedan broj osuđenika dovodi svoje devojke u „Kuću ljubavi“, dok ima onih koji smatraju da je to poniženje za njihovu „lepšu polovinu“ te ne pristaju na posećivanje u Posebnim prostorijama, „da ih svi gledaju prilikom dolaska“.

SPORT: S obzirom da je reč o mladoj osuđeničkoj populaciji, za očekivati je da većina osuđenika u slobodnom vremenu upražnjava bavljenje sportom. Retki su oni koji se ne bave sportom ni rekreativno. Jedan broj se rekreativno bavi fudbalom, basketom, pecanjem, trčanjem, odlascima u prirodu i lovom. Rekreativci takođe

igraju stoni tenis, odlaze na plivanje, vole prirodne vežbe i jutarnje trčanje. Ipak, najviše je onih koji su u detinjstvu aktivno trenirali fudbal ili košarku. Paralelno ili kasnije su se posvetili nekoj od borilačkih veština, kao što je boks, kik-boks, tekvondo, karate. Osuđeni vole odlaske u teretane, bilo da je reč o kućnim vežbama na spravama ili odlascima u teretane gde se ozbiljno posvećuju bodi-bildingu. Zanimljivo je takođe da je jedan broj osuđenika sklon ekstremnim sportovima.

NAVIJANJE: Jedan broj osuđenika svoje slobodno vreme provodi na fudbalskim utakmicama, pripadajući raznim, uglavnom militantnim navijačkim grupama. To je uglavnom karakteristika osuđenika koji dolaze iz većih gradskih sredina. Neki od njih su postali navijači uz aktivno treniranje u fudbalskom klubu. Postoje osuđeni koji su vrlo rano počeli da se bave navijanjem, recimo, od svoje dvanaeste godine. Oni su prošli sve „selekcije“ navijača i stigli do onih najmilitantnijih. U gradovima gde nisu postojali jaki fudbalski klubovi, kompenzaciju za svoju ratobornu navijačku strast su pronašli u sportskim halama „navijajući“ na rukometnim ili košarkaškim utakmicama. Zanimljivo je da su oni odlaske na utakmice krili od roditelja, kao i svoju pripadnost ratobornim navijačkim grupama kojima su pripadali, kao što su „Worst boys“, „Head hunters“, „Saut femili“, „Mejn mašin“, „Delije 1986“, „Idioti“, „Ortodoks junit“...

PAS I ALKOHOL: Većina osuđenika je sklona zloupotrebi PAS-a ili konzumiranju alkohola. O cigaretama da i ne govorimo, jer ih je većina počela da konzumira od svoje 12. ili 13. godine. Mnogi ipak negiraju svoju zavisnost od heroina, koja je najteža, od koje su mnogi bezuspešno lečeni. Klasičan put jednog osuđenika zavisnika počinje u I godini srednje škole kada se počinje sa marihuanom i preko spida, ekstazija stiže do heroinske zavisnosti. Oni hedonistički nastrojeni osuđenici, mahom stariji se uglavnom opredeljuju za upotrebu kokaina. Zanimljiv je slučaj jednog osuđenika koji je prilikom sprovođenja mere lečenja u Specijalnoj bolnici u Beogradu, kada je pomislio da je najjači, podlegao iskušenju i prilikom šetnje došao u kontakt sa heroinom. Sem PAS-a mnogi osuđeni su skloni i alkoholu koji je takođe „okidač“ za mnoga krivična dela. Zanimljivo je da se i jedni i drugi zavisnici mogu veoma teško prepoznati u prvom razgovoru.

MUZIKA: Postoje osuđeni koji slušaju svaku vrstu muzike, od narodne i zabavne pa sve do opere. Ipak, može se izvršiti gruba podela na one koji slušaju narodnu muziku i kojima su idoli Aca Lukas, Džej, Sinan Sakić. Potom postoje osuđeni koji slušaju zabavnu muziku, počev od muzike svojih roditelja, preko onih koji slušaju dobar „stari“ rok - AC/DC, Guns n' Roses, ali i domaće grupe kao što su Van Gog, Riblja čorba, Divlje jagode, Atomsko sklonište itd. Jedan broj osuđenih ne voli hevi metal. Treću vrstu čine osuđeni koji preferiraju elektronsku muziku: tehno, trance, rap, house i psihodeliju.

AUTA I MOTORI: Jedan broj osuđenika tvrdi da na slobodi vozi veoma skupa vozila, što je svakako teško proveriti. Reč je o markiranim automobilima kao

što su BMW, Pežo, Honda, Audi, Golf. Pored auta, osuđeni vole i motore. Sem obožavanih skutera i vespi, tu su motori marke Pijado, Jamaha, BT 50.

TETOVAŽE: Osuđeni vole tetovaže. One su nastale u periodu pubereta i iz čiste radoznalosti, odnosno hobija. Jedni su ih uradili sami po ugledu na časopis „Tatoo“. U poslednje vreme popularna je ruža na vratu, neka životinja - puma, zmija, devojka ratnik, ili ime nekog od članova porodice: majke, sestre, brata, deteta, žene, devojke...

ČITANJE: Osuđeni najviše čitaju dnevnu štampu, a od časopisa pored pomenutog „Tatoo“ –a, tu je i časopis „Kalibar“, kao i „Top speed“ ili „Vrele gume“. Od knjiga najviše se čita beletristika, ali i religiozna literatura, kod onih koji su tako opredeljeni, bilo da je reč o pripadnicima konvencionalnih religija ili sekti. Pojedinci čitaju i stručne knjige iz kriminologije, ali i Džordža Orvela.

OSTALI SADRŽAJI: Sem navedenih sadržaja, koja su opšta mesta za većinu osuđenika, postoje oni koji voli igre na sreću (bingo, loto), ali i životinje, uglavnom pse rase labrador ili pit bul, i konje. Sem prirode i životinja, neki osuđenici vole tehniku: kompjutere, fotoaparate. U slobodno vreme jedan broj posećuje manastire.

Zaključak

a. Od prosocijalnih sadržaja koje su osuđeni praktikovali pre dolaska u zatvor mogu se navesti: stabilne emotivne veze sa devojkaama, posvećenost porodici (ženi i deci, u slučaju oženjenih osuđenika), kolektivni rekreativni sportovi (košarka, fudbal), plivanje, odlazak u ribolov, čitanje novina i knjiga, slušanje domaće i strane rok muzike, korišćenje tehničkih uređaja: kompjutera, inerneta, fotoaparata, odlazak u bioskop, gledanje filmova, čitanje stručne literature, ljubav prema životinjama...

b. Osuđeni koji su kriminalno inficirani na slobodi najviše odlaze u teretane, treniraju borilačke veštine (kik-boks, tekvondo), slušaju tehno muziku (koja je uglavnom u korelaciji za narkomanskom zavisnošću), voze skupe automobile, motore i skutere, od časopisa čitaju „Tatoo“, „Top speed“, „Vrele gume“, „Kalibar“. Slušaju uglavnom narodnu muziku. Često pripadaju militantnim navijačkim grupama domaćih fudbalskih klubova. Nemaju stabilne emotivne veze već odlaze u javne kuće. Skloni su kocki i zloupotrebi PAS-a, uglavnom heroina.

MODEL PROSEČNOG OSUĐENOG U KPZ VALJEVO: U proseku ima dvadeset godina. Uglavnom potiče iz potpune porodice, mada nije redak slučaj da su mu roditelji razvedeni i da je ostao da živi sa majkom, bez očeve figure kao objekta za identifikaciju. Nosi firmirane i skupe patike i retko se javlja vaspitaču da traži vanredno telefoniranje (što je znak da nedozvoljeno poseduje mobilni aparat). U slobodno vreme najčešće je u teretani gde besomučno diže tegove i dobija na težini da bi bio što robustniji. Izbegava bilo kakve radne aktivnosti, kao što je čišćenje

snega, kopanje ili sređivanje prostorija. U zatvoru ima „svoje robove” koji ga služe. Ima nadimak i tetovaže na telu. Završio je osnovnu školu i započeo srednju koju je prekinuo u prvom razredu. Pokušao je sa upisom u drugi i na kraju prekinuo školovanje. Tokom škole tukao se sa đacima i ulazio u verbalne sukobe s nastavnicima. U ekstremnim situacijama znao je da prebije razrednog starešinu, ali i da udari direktora škole. U detinjstvu je trenirao neki od kolektivnih sportova (fudbal, košarku...), ali je kasnije počeo da se bavi borilačkim veštinama i da odlazi na fudbalske utakmice da bi se „šibao sa murijom” i protivničkim taborom krijući sve to od roditelja. U međuvremenu je preko marihuane stigao do heroina. Obožava lagodan život: skupe automobile, brze motore, odlaske na splavove i provod sa devojkama. Ako šta čita, to je „stručna” štampa: „Metak”, „Kalibar”, a za razonodu „Skandal”. Prati dešavanja u hronici žute štampe. Obožava lake televizijske programe. Od politike, jedino ga interesuje Zakon o amnestiji. Kvazireligiozan je. Oni stariji osuđenici su skloniji alkoholu. Tokom izdržavanja kazne, većina osuđenika bez obzira na starost zna sva *prava* po zakonu, ali zato izbegava *obaveze*, kao što je održavanje lične higijene, korektno ponašanje i izvršavanje radnih obaveza.

Literatura

- Havelka, Nenad (2001): *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Ignjatović, Đorđe (2006): *Kriminološko nasleđe*, Službeni glasnik, Beograd.
- Krstić, Željko (2003): „Zatvorsko duplo dno“, *Sociologija*, Beograd.
- Krstić, Milan (2008): *Nepoznati*, Službeni glasnik, Beograd.
- Kostić, Milan (2002): *Forenzična psihologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Le Bon, Gustav (1989): *Psihologija gomile*, Globus, Zagreb.
- Moris, Dezmond (2005): *Goli majmun*, Zograf, Niš.
- Mojić, Dušan (2010): „Zapošljavanje sociologa u Srbiji danas“, *Sociologija*, posebno izdanje.
- Opalić, Petar (2008): *Psihijatrijska sociologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Opalić, Petar (2007): „Klinički sociolog u psihijatriji – profesionalni most između psihijatrije i sociologije“, *Sociologija* Vol. XLIX, br. 2.
- Piz, Alan i Barbara (2005): *Definitivni vodič kroz govor tela*, Mono&Manana, Beograd.
- Petković, Vljako (1979): „Uloga sociologa u regulisanju neformalne organizacije“, *Sociologija* Vol. XXI, br. 1-2.

Rot, Nikola (2001): *Znakovi i značenja*, Plato, Beograd.

Sekulić Duško (1978): „Pristupi izučavanju neformalne organizacije“, *Sociologija* Vol. XX, br. 1.

Spasić, Ivana (1996): *Značenja susreta*, IFDT/Filip Višnjić, Beograd.

Škulić, Milan (2003): *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela*, Dosijske, Beograd.

Šušnjić, Đuro (1990): *Ribari ljudskih duša*, Mladost, Beograd.

Vodinelić, Vladimir (1996): *Kriminalistika*, Zavod za udžbenike nastavna sredstva, Beograd.